

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 7, Sayı 2 (Haziran 2010), 14-33

DOI: 10.1501/MTAD.7.2009.2.18

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Türk Kültür Terminolojisinde GÖÇ Kavramı Üzerine

Anıl YILMAZ

Celal Bayar Üniversitesi (Manisa)

Cahit TELCİ

Celal Bayar Üniversitesi (Manisa)

ÖZET

Türk kültürü incelenirken, özellikle yerleşik hayat tarzını seçmemiş toplulukların yaşam şeklini tanımlamakta bazı problemlerle karşılaşmaktayız. Bu problemlerden bir tanesi göç kelimesinden türetilen terminoloji konusundadır. Makalede göçmen, göçebe ve göçer kelimelerin farklı yaşam şekillerini ifade ettiği ve bu yüzden farklı topluluklar için kullanılması gerektiği iddia edilmektedir. H.N. Orkun, M. Ergin, A. İnan, İ. Kafesoğlu, Z.V. Togan ve N. Diyarbakırlı gibi bazı akademisyenlerin bugün karşılaşacağımız problemleri engellemek için yerleşik yaşamı seçmemiş Türk topluluklarını isimlendirmek yönünde bazı öneriler getirmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz. Ancak bu konuyu çalışan günümüz akademisyenlerinin yazılan incelendiğinde aralarında bir görüş birliği olmadığı anlaşılırken, çoğu zaman kavramların birbirine karıştırıldığı da tespit edilmiştir. Çalışmamız bizden önce kullanılan bu kavramları yorumlamaktan öte, toplumun yaşam şeklini açıklayan "göç" kelimesinden türetilmiş kavramların açıklanması ve farklı üç tipteki yaşam tarzını açıklarken kullanılması gereken kavramlara bir öneri getirmek üzerine olacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

Göç, göçebe, yarı göçebe, konar-göçer, Türk sanatı, Türk kültürü

ABSTRACT

There are still some disagreements among the academicians about naming the life style of nonsettled Turcoman tribes. In Turkish there are three words derived from the verb migration (in Turkish *göç*). Those words are: *Göçmen*, *göçebe* and *göçer* which can be translated into English immigrant and nomad. In the article it is claimed that those three Turkish words explain three different lifestyles and people. Some academicians like H.N. Orkun, M. Ergin, A. İnan, İ. Kafesoğlu, Z.V. Togan and

N. Diyarbakirli emphasize that problem and propose some idioms to prevent confusion we met today. Some foreign academicians are also aware that by using word nomad does not sufficiently explain both pre-Islamic Turks and Arabs (like Bedevi or Tuareg). So they use the phrase "pastoral nomadism" for the people who are moving between pasture land and winter shelter. The reader will find a proposal about which word shall be used to define nonsettled way of Turcoman life.

KEY WORDS:

Migration, nomad, semi-nomad, Turkish art, Turkish culture.

*Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli'ye
ithaf edilmiştir.*

1. Giriş

Türk kültürü incelenirken, özellikle yerleşik hayat tarzını seçmemiş toplulukların yaşam şeklini tanımlamakta bazı problemlerle karşılaşmaktayız. Bu problemlerden bir tanesi 'göç – göçmek' gibi kavramlar etrafında türetilen terminoloji konusundadır. Bu konuda çalışan akademisyenlerin yazıları incelendiğinde bir görüş birliği olmadığı da görülür.

Cumhuriyet'le beraber Türk tarihi ile ilgili çalışmalar detaylandırılmaya çalışılmış, özellikle Hun ve Göktürk dönemi yaşam şekli isimlendirilirken Hüseyin Namık Orkun, Muharrem Ergin, Abdülkadir İnan, İbrahim Kafesoğlu, Zeki Velidî Togan, Nejat Diyarbakirli gibi akademisyenler pek çok önermelerde bulunmuşlardır. Çalışmamız bizden önce öne sürülen bu kavramları yorumlamaktan öte, toplumun yaşam şeklini açıklayan 'göç' ifadesinden türetilmiş kavramların açıklanması ve bunların yanlış olduğunu düşündüğümüz kullanımları üzerine olacaktır.

2. Bilim Literatüründe 'Göç', 'Göçebe', 'Göçer', 'Konar-Göçer' Terimleri

Türkiye Türkçesi'nde 'göç-' kökünden türetilmiş üç farklı kelime vardır. Bunlardan ilki 'göçmen'dir. Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı sözlükte bu ifadenin iki anlamda kullanıldığı belirtilmiştir: '1. Kendi ülkesinden ayrılarak, yerleşmek için başka ülkeye giden muhacir, 2. Sıcak ülkeye giden hayvan' (TDK 1998: 864). Biz bu kavramın birinci anlamı üzerinde durursak; anlaşılacağı üzere belli bir ülkede yerleşik bir hayat sürerken her hangi bir sebepten ötürü başka bir ülkeye göç ederek oraya yerleşen insanlara bu sıfat verilmektedir. Meselâ Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan birçok devlette kalmayarak yaşamak için Türkiye'ye gelen soydaşlarımızın yaptığı gibi.

İkinci olarak 'göçebe' sözcüğünü incelememiz gerekmektedir. Aynı sözlüğe

baktığımızda iki farklı anlamın bu kelimeye yüklendiğini görüyoruz: '1. Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk), göçer, 2. Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren' (TDK 1998: 863). Göçebe ile ilgili en akla yatan açıklama Eyüboğlu'ndan gelir; kelimenin 'köçer-oba'dan türediğini, 'köçeroba-köçebe/göçebe' olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Eyüboğlu 1988: 285). Baykara bu konuyu daha teferruatlı olarak tarif etmektedir; ona göre göçebeler, bir yerde karar etmeksizin hem zaman hem de mekânda hareket hâlinindedirler. Senenin hemen her zamanını farklı yerlerde geçirebilirler, aynı yerde hem yaz hem de kış aylarını geçirebilmektedirler (Baykara 2001: 63).

Son yıllarda arkeoloji, sanat tarihi, coğrafya ve zaman zaman da tarih alanında ortaya konulan çalışmaların önemli bir kısmında Türk hayatı *göçebe* kavramı ile vasıflandırılmaya çalışılmaktadır (Bates 1971; Gürbüz 1997; Köse 2005; Beşirli 2003). Gerçi bu kullanım biçiminin kavramsal bir tartışma çerçevesinde tercih edildiği söylenemez. Yani, bu alanlarda çalışma yapan araştırmacılar konunun kavramsal çerçevesi üzerinde herhangi bir tartışma yapmaksızın genel kabule uyarak *göçebe* kavramını kullanmışlardır. Bu durum Türkçeye yapılan çevirilere de yansımıştır. Ancak Üçler Bulduk gibi bazı araştırmacılar konu hakkında kaleme aldıkları çalışmalarında, kavramsal çerçeveye ya bir kısım, ya da başlık açmışlardır (Bulduk 2008:217)

'Göç' ile ilgili Türkiye Türklerinin ürettiği üçüncü ifade de 'göçer'dir (ya da *konar-göçer*).¹ Kullanmış olduğumuz sözlüklerde 'göçer' ifadesinin 'göçebe' ile aynı anlama geldiği belirtilmiş (TDK 1998: 863); 'konar-göçer' kavramı için de aynı gönderme yapılmıştır (TDK 1998: 1351). *Derleme Sözlüğü*'nde, 'göçkün', 'göçebe', 'göçkün evli', kavramlarının aynı anlama geldiği (Derleme Sözlüğü 1993: 2121), etimoloji sözlüğünde de göçer ifadesinin 'göçmek'ten türediği, 'göç-e-r-mek/göçermek' olarak da kullanıldığı belirtilir (Eyüboğlu 1988: 285). Tarama sözlüğünde ise 'göçer' kelimesinin açıklaması "gezer, bir yerde durmaz, göçebe" olarak açıklanmıştır (Dilçin 1983: 95). Bu kavramların nasıl üretildiğini anlayabilmek için, bahsi geçen dönemi ve yaşam şeklini bir kere daha gözden geçirmek faydalı olacaktır:

Doğanın çok da cömert davranmadığı Avrasya bozkırlarında; ama özellikle de güney Sibiryaya ile Moğolistan'da tarım yapılamaması, bu bölgeleri mesken edinmiş ve Türk kültürünün ilk maddî unsurlarını oluşturan boyların ekonomisini hayvancılıkla sınırlı kıldı. Batılı araştırmacıardan bir kısmı aşağıda daha ayrıntılı ifade edeceğimiz

¹ Diğer Türk soylu halklarda böyle bir ifade yoktur (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* 1991: 276-277); bu halklar, göçer/konar göçer tipli yaşantıyı kendi dillerinde göçmen kelimesi ile karşılamışlardır (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* 1991: 496). Kaynaklar için Yrd. Doç. Dr. Ferhat Karabulut'a teşekkür ederiz.

gibi böyle bir hayat tarzını diğer göç merkezli yaşantılardan ayırmak için 'pastoral nomadizm' ifadesini tercih etmektedirler (Zvelebil 1980). Belli ki zorunluluktan, bu topluluklar hayvanlarının hayatta kalabilmesi için yeşil otlak bulabilmek amacı ile, yaylak ve kışlak arasında yıl boyunca iki defa yaşanan yolculuklar gerçekleştirdiler. Bu durum Anadolu'da hayvancılıkla uğraşan Osmanlı dönemi toplulukları için de geçerlidir (Lindner 1983: 10-11). Hayvanların beslenmesi hayatı önem taşıdığından, yeşil otlakların başka boylar tarafından sahiplenilmesi, gasp edilmesi anlamına geliyordu. Bu da kaçınılmaz olarak otlak üzerinde hak iddia eden boylar arasında çatışmalara sebep oluyordu. Sadece otlaklar değil, burada otlayan hayvanların da gasp edilmesi sıklıkla rastlanan bir durumdu. 'Baranta' adı verilen bu gasp olayları (Diyarbakirli 1972: 47) bazen öyle kanlı yaşanıyor ki, çoğu zaman çatışmayı kaybeden boy, bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalabiliyordu. Tarihte Avrasya bozkırlarında doğudan batıya doğru yaşanan büyük göçlerin sebepleri arasında bu ve benzeri olguların bir arada yaşanmış olması gerekir. Ancak verimli yeşil otlaklara sahip olan boyların ekonomilerini güçlendirdikleri, dolayısıyla siyasî ve askerî gücü ellerinde tuttuklarını düşünürsek, kendi hâkimiyetini tanımayan diğer boyları bölgeden uzaklaşmak zorunda bırakmaları akla yatkın görünmektedir. O hâlde bahsi geçen bu boylar için hayatı diyebileceğimiz yaşam şekli; hayvanlarını besleyebilmek için belirli otlaklar arasında göç etmeleridir. Yazın ovalardaki otlar, hayvanları besleyemeyecek kadar sarardığından yüksek yaylalara çıkmak zorunlu oluyordu. Bu yüzden kültür tarihimiz içinde önemli bir yer tutan Nevruz ya da daha Türkçe ifadesi ile *Ergenekin*'ün bu etkinliğin gerçekleştirildiği bir dönemde yaşanıyor olması gerekir. Kışın ise bu sefer yüksek yaylaların karlar altında kalması, hayvanları için yine yiyecek sıkıntısı anlamına geldiğinden, bu sefer de kışı daha ılıman geçen ovalara bir dönüş yaşanıyor. Bu insanlar için Eylül ayında yaşanan kış gündönümü de kışlaklara, yani ovalara doğru yapılacak göçün başladığını işaret ediyordu.

Boylar ekonomik olarak hayvanlarına bağımlı oldukları için, sürülerin beslenebilmesi, kendi geleceklerinin de garantisini oluşturuyordu. İşte bu yüzden bölgedeki yaylak ve kışlakların hangi boya ait olduğu keskin çizgilerle bellidir. Belki bugün olduğu gibi sınırları bekleyen askerî birlikler mevcut değildi. Ancak belli bir dağ sırası ya da daha güçlü ihtimâle bir ırmağın, otlaklar arasında sınır kabul ediliyordu. İşte bu sınırların ihlâli yukarıda belirtmeye çalıştığımız çatışmalara zemin hazırlıyor olmalıdır. Böylece boyların kendilerine ait yaylak ve kışlaklar arasında yıl içinde iki defa hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu, zorunluluktan dolayı oluşan bir göçtür ve tekrarlanmazsa boyu oluşturan her bir ferdenin yok olmasına sebep olabilir. Bu zincirleme reaksiyon en sonunda boyların bir araya getirdiği Kağanlıkların da sonunu hazırlayabilir. Bu yüzden mevsimlik yaşanan bu göç, bozkır imparatorluklarının organik yapısı içinde hayatı bir önem taşır (Resim 1).

Ancak yaylak-kışlak arasında göçmek sadece bozkır imparatorlukları ile çevrelenmiş değildir. Selçuklu, hatta Osmanlı imparatorluğu döneminde önemli bir Türk nüfusu bu etkinliği gerçekleştirmeye devam etti. İşte bu toplulukların isimlendirilmesi konusunda terminoloji meselesine dikkat çekilmişse de (Gökbilgin 1957: 1-9; Orhonlu 1963: 12), konunun çeşitli yönleri üzerine yapılan başka bazı çalışmalarda bu terminoloji sorunu çok dikkate alınmamıştır (Sümer 1960; Bozkuş 1998; Kürkçüoğlu 1999: 176-180). Bazı araştırmacılar ise terminoloji tartışmasına girmeden sadece belirli kavramları ısrarlı bir şekilde kullanmayı tercih etmektedirler. Nitekim Türkmenler üzerine çalışan akademisyenlerin çoğu 'konar-göçer' terimi üzerine yoğunlaşmış gibidirler: Tufan Gündüz bu terimi kullanmayı tercih edenlerdendir (Gündüz 1996: 84-87; Gündüz 1988: 183-192; Gündüz 2002: 161-163; Gündüz 2003: 358-366); Latif Armağan da yine bu terimi tercih eder (Armağan 1999: 142-150); keza Muhtar Kutlu ise tek başına 'göçer'i tercih edenler arasındadır (Kutlu 2000:211). Tuncer Baykara da aynı terimi kullanırken "Türklerin göçerliği, sürekli "başiboş ve serseriyane bir göçerlik olmayıp belli yaylak-kışlaklar, zaman zaman da güzleler arasında cereyan eden bir göçerliktir" gibi bir açıklama getirir (Baykara 1987: 398). Anadolu'da önemli bir göçer unsur olan Varsakları konu ettiği çalışmasında Ali Sinan Bilgili 'konar-göçer' terim-kavramını adetâ 'yaylak-kışlak' kavram çifti ile benzer anlamda kullanır: "Safevî anlayışı konar-göçer hayat tarzına sahip Türkmenler için.." (Bilgili 2000: 20), ".. konar göçer hayatın gerekli kıldığı yaylak-kışlak hareketi..." (Bilgili 2000: 32). Hemen aynı kanaati Ersin Gülsoy (Gülsoy 2000: 122) ve Mehmet İnbaşı da vurgular (İnbaşı 2000: 145-146). Şenol Çelik de konar-göçer hayat şeklini benimsemiş topluluklar ile 'Yörük' olarak adlandırılan insanları aynı kabul eder: "...konar-göçer veya Yörük olarak adlandırdığımız nüfus..." (Çelik 2000: 85). Karadeniz bölgesinde yaşayan Türkmen unsurlardan özellikle Çepnileri konu edindiği çalışmasında da Hanefi Bostan yine bu terimi kullanmayı tercih etmiştir (Bostan 2000: 55, 56, 62). Tarihçi Yusuf Halaçoğlu konar-göçerleri tarif ederken, değinmeye çalışacağımız ve göç merkezli hayat tarzını benimsemiş diğer insanlardan ayıran bir açıklama yapar: "...konar-göçerlerin bu hayat tarzı, göçebe hayat yaşayan diğer unsurlardan büyük farklılıklar göstermektedir. Gerçek anlamda göçebe yaşayan aşiretlere nazaran bazı konar-göçer grupların yazın hayvancılıkla uğraşmaları yanında, kışlıklarında ekinlik yani bir nevi küçük ziraat yaptıkları da göz önünden uzak tutulmamalıdır" (Halaçoğlu 1988: 4; Halaçoğlu 2009: XVI). Halaçoğlu, bu açıklamayı Osmanlı Arşivleri'ndeki çalışmalarından sonra şekillendirmiş olmalıdır. Çünkü Osmanlı yönetimi, bu zümreleri defterlere, zaman zaman sahip oldukları hayvanlar ile kaydederken, yer yer de toprak tasarruf edip, ziraat ile meşgul olduklarını belirtiyordu; Osmanlı çiftçi sınıfları tâbi oldukları, meselâ *çift*, *nim-çift*,

benmâk gibi vergi dilimleriyle beraber kaydedilmişlerdir (BOA D. BŞM, Zilhicce 1066 Nr. 217, muhtelif sayfalar; BOA. D.BŞM, Zilhicce 1066, Nr. 197, muhtelif sayfalar)². Dolayısıyla Türklerin bu dönemlerdeki hayatlarını, yerleşiklik ve göçerlik arasında üçüncü bir form olarak kabul etmek gerekir.

Üçler Bulduk gibi başka tarihci akademisyenler ise hem 'göçer', hem de 'konar-göçer' ifadelerini beraberce kullanır (Bulduk 1997: 37-52; Bulduk 2000: 71-82). İ. Şahin de aynı şekilde, 'göçebe' ya da 'konar-göçer' terimlerini birbirinden ayırmadan kullanır (Şahin 1982: 285-290; 1999: 132-141; Şahin 2006); Mehmet Beşirli ise 'göçebe'yi tercih edenler arasındadır (Beşirli 2003: 289-307). Cevdet Türkay, bu konuda kaleme almış olduğu çalışmasında, Osmanlı belgelerinden hareketle konar-göçer unsurların Osmanlı coğrafyasındaki dağılım ve yerleşim bölgelerini ifade ederken değindiğimiz bütün kavramları kullanmaktadır. (Türkay 1979: 61, 66, 69, 78, 84..)de 'göçebe taifesi', (77, 103, 122)de 'göçer evli', (98)de 'konar-göçer - göçebe' bir arada, (106, 107, 116 ,117, 134)de 'göçer', (305, 341, 364, 385)de 'konar göçer Türkmen yörükânı', (394, 395)de ise 'konar göçer Türkmen ekraç-ı yörükânı taifesi' terim-kavram birliklerine yer vermiştir. İsmail Aka da bir çalışmasında Safevî devletini kuran unsurdan 'Anadolulu köylü ve göçebeler' olarak bahseder (Aka 2003: 60). Faruk Sümer 'göçebe' kavramı ile, 'Yörükler'³ olarak da adlandırılan zümrelerin ifade edilmek istendiğini kaydeder (Sümer 1952: 515).

3. Göçebe Diğer Bazı Topluluklar ile Türk Göçerliği Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi

Türklerin göç ile ilgili geliştirdikleri hayat tarzı yukarıdaki gibidir; ancak göç merkezli bir yaşantıyı hayat felsefesi hâline getirmiş topluluklardan biri de Çingenelerdir. Çingeneler etno-kültürel bir alt-grup olarak ticarî ya da alış verişçi göçebeler olarak sınıflandırılabilirler. Bilindiği üzere bu insanlar belli bir bölgeye bağlı kalmadan ve işin ilginç yanı; bir sonraki duraklarının tam olarak belirlenmediği bir dalgalanma ile neredeyse tüm Avrupa ve Asya'yı dolaşmaktadırlar. Türkiye'de Balkanlar'da da bir nüfusa sahiptirler. Son zamanlarda daha yerleşik bir hayat tarzı benimsemiş olmalarına rağmen, çalışmak için hâlâ ikinci duraklarını belirlemeden yaşamaya devam etmektedirler.

Belki göçer Türkmen zümreler ile Çingeneler arasında hayat tarzı itibarıyla bir benzerlik kurulabilir. Örneğin kadınlar zenginliklerini üzerlerinde taşımaktadırlar. Ancak bunu son derece estetik bir tarzda yaptıkları takılar yolu ile gerçekleştirmek-

² Meselâ Osmanlı ülkesindeki en büyük göçer unsurlardan olan Dânişmendli Türkmenlerine ait tahrir defterinde bu görülmektedir. Hane reislerinden bazıları sahip oldukları koyun ve develer ile bazıları ise tasarruf ettikleri toprak ile deftere kaydedilmiştir.

³ 'Yörük' kelimesinin kavramsal gelişimi ve kullanımı hakkında bkz Doğan (2007: 133-139).

tedirler. Bir diğeri hiç kuşkusuz mesken tipleri olan çadırlardır. Ancak bu konuda da kaynaklar farklı yaşam felsefeleri olan bu toplulukların çadırları için farklı isimler kullanılmaktadır. Meselâ 19. yüzyıl nüfus defterlerinde Kıptî ve Yörük-Türkmen unsurların görüldüğü Anadolu'nun batısında bulunan Yörüklerin çadırları için kullanılan terim genellikle 'hayme'dir (BOA D.CRD. Nr. 39903: 85). Bu kavram dolayısıyla Yörük unsurlar da yer yer 'haymana-haymanagân' şeklinde ifade edilmektedir.⁴ Bu topluluklar bazı kaynaklarda daha belirgin bir şekilde 'haymanagân-ı yörükân' olarak da ifade edilmektedirler (Sahillioğlu 2002: 280-281).⁵ Bu sırada Çingene çadırı için kullanılan ifade ise daha ziyade 'çerge'dir. Sözlüklerde 'çerge' 'hafif çadır, iki direkli çadır' anlamında kullanılmakta ve Çingene hayatındaki karşılığı da muhtemelen bu olmakla beraber, Sultanların kullandıkları otağların cüzlerinden olan çergelerin bulunduğu da bilinmektedir (Atasoy 2002: 47).

Göç merkezli yaşam tarzı, yukarıdaki örneklerle sınırlı değildir. Bir başka coğrafyada 'göçebe' ya da İngilizcedeki karşılığı ile 'nomad' olarak ifade edilen topluluklar vardır: Arabistan yarımadasında çöl göçebeleri olarak da adlandırabileceğimiz gruplar yaşamaktadır. Bunlar için genel olarak 'Bedevî' ismi kullanılırken; Kuzey Afrika'da da, Tuareg ya da Berberî örneklerinde olduğu gibi bu tarz hayatı benimseyen gruplar bulunmaktadır. Onlar da Kuzey Afrika'nın sıcak Büyük Sahra çölünde, Afrika'yı kuzey-güney boyunca kat eden ticaret yolları üzerinde söz sahibidirler (<http://www.bradshawfoundation.com/giraffe/tuareg.php>). Onların evleri de, aynı bozkır yaşantısını sürdüren Türklerde olduğu gibi taşınabilir özellik gösterir. Mesken olarak kullandıkları çadırlar da Türklerde olduğu gibi 'topak ev' (yurt) şeklinde silindirik yapılmışlardır. Ancak kullanılan malzemelerde bazı farklar vardır. Türklerdeki keçenin yerini burada hasır almıştır. Ancak içeride mekânın yine direklerle bölünmediği bir alan yaratılmıştır. Bu insanlar da, develerinin yardımıyla yukarıda belirtilen ticaret yolları üzerinde mal taşıyarak ekonomilerini şekillendirmişlerdir. Günümüzde Kuzey Afrika'da şekillenen sanat incelenirken ağırlıklı olarak etnografik malzemeler üzerinde durulsa da (Becker 2006), bu coğrafyanın sanat anlayışı Kuzey Asya'daki örneklerle karşılaştırıldığında birbirinden oldukça farklı kaldığı görülür.

Görüldüğü üzere birbirine benzer, ancak özünde belirgin bir ayrım bulunan iki hatta üç farklı tipte yaşam şekllinden bahsetmekteyiz. Yine Türkler ve Çingeneler gündelik eşyalarını hatta yurdlarını taşımak için hayvanların çektiği tekerlekli

⁴ 12 Şevvâl 966 tarihli hükümde Segedin-Budun arasındaki yolların güvenliği için kimsenin yazılı raiyeti olmayan haymanadan elli neferin tahsis edilmesi hakkında bkz. 3 Numaralı Mühime Defteri (966-968/1558-1560) (1993: 55).

⁵ 'Haymana' teriminin kullanıldığı her yerde Yörüklerin kastedilmediğini de belirtmek gerekir: 'Haymane keferesi' ifadesi bunlardan biridir. Bkz. 83 Numaralı Mühime Defteri (1036-1037/1626-1627) (2001: 59).

arabalardan yararlanırlar. Pazırık Kurganı buluntuları arasında dört tekerlekli araba yer almakla beraber (Diyarbakirli 1977a: 125), göç esnasında arazi şartları dikkate alındığında daha ziyade iki tekerlekli arabanın (Anadolu kağnısı gibi) kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Nejat Diyarbakirli bu konuda; 'hayvan sürülerinin hemen arkasından da öküzlerin çektiği arabalar üzerinde kurulu yurdlar' ifadesini kullanır (Diyarbakirli 1977b: 46). Güney Sibirya'da bulunan petrogliflerde de yurdları taşıyan arabalar görülmektedir (Diyarbakirli 1977a: 116-117). Her üç topluluk da belirli bir coğrafya değiştirdiği için buna en uygun mesken tipi olarak çadır/yurt dediğimiz pratik evleri seçmişlerdir (Resim 2a-b). Yaşamlarının her anını pratik ancak işlevsel malzemeler kuşatmaktadır. Kuyum cinsinden değerli eşyalarını estetik kalarak her an üzerlerinde taşıdıkları bir şekilde sokmuşlardır (Resim 3).

Ancak her üç toplumu birbirinden ayıran asıl özellik, göç kavramına bakış açılarındadır. Belirli bir zorunluluktan kaynaklanmayan, isteğe bağlı ve belirli bir noktayı hedeflemeden belki daha doğru bir deyişle; "ayrıldığı yere bir daha ne zaman geri döneceğini planlamadan" yapılan göç hareketini gerçekleştiren topluluklarla/bireylerle; yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde yaylak-kışlak arasında göç eden topluluklar arasında hayli belirgin bir fark vardır. Bu yüzden Çingene tipli ya da Kuzey Afrika'daki Arapların yaşantısına eğer bir açıklama yapmak istiyorsak belki 'göçebe' demek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kaldı ki Osmanlı döneminde bazı belgeler Türkmenlerin yaylak ya da kışlak olarak kullandıkları yerleri bunların 'kadim yurdları' olarak nitelemiş ve özellikle boy beyleri ile onların çocuklarına dirlik olarak vermiştir. Dolayısıyla her ne kadar bu unsurlar göçer ise de yurdlarının var olması bile onları göç merkezli yaşayan diğer unsurlardan ayırmaktadır. Hatta Atçeken Yörükleri 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında her ne kadar konar-göçer olarak nitelendirilmekte iseler de kendilerine tahsis edilmiş olan yurdlarının dışına çıkmamışlardır (Karadeniz 2000: 190).

Feridun Emecen, Batı Anadolu Bölgesi Yörüklerini konu edindiği çalışmasında Osmanlı toplumundaki bu unsurların hayat tarzını belirgin şekilde tarif eden bir akademisyen olarak dikkat çekmektedir:

... bölgedeki Yörük teşekküller belki de bu siyasi oluşumlara vücut vermeleri sebebiyle tam bir göçebe hayat tarzı içinde bulunmamakta daha yerleşik bir özellik göstermektedirler. Batı Anadolu bölgesinin pek az kesiminde yarı göçebelik kalmış büyük bölümü ziraatın ağırlık kazandığı küçük yerleşme yerlerini kurarak buralara adlarını vermişlerdir. Osmanlı devri kaynaklarında bu gibi yerlerin hususi bir vergi organizasyonu bünyesinde mütalaa edilebilecek bir ünite halinde belirtildiğini görmekteyiz. Yani çoğu toprağa bağlı bir şekilde kaydedilmiş bu Yörük yerleşmelerinin gerçek bir durumu yansıtmıyorsa önemli bir mesele olarak karşımızdadır. Ancak devlet nizamının bir gereği olarak başı boş grupların ekonomik gerekçeler dairesinde belirli bir yere iskânı için baskı uygulandığı bilinen bir vakiadır... Osmanlı

idaresi kurulduktan sonra konar göçerliği sürdüren bir kısım teşekküller sürgün yoluyla Rumeli yakasına aktarılmışlarken bir bölümü tam bir iskâna yol açabilecek ara formülle iktisadi yahut askeri teşkilat bünyesi içine alınarak tedrici bir yerleşme sağlanmıştır (Emecen 2000: 114-115).

Benzer bir terminolojik karışıklık İngilizcede de mevcuttur. Batı'da 'nomad' kelimesi yukarıda açıklamaya çalıştığımız her üç topluluk için de kullanılır. Ancak yaşam şekilleri içerisindeki ayrımın farkında olan araştırmacılar, 'nomad' ve 'pastoralist' kelimeleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Bu konuda dilbilimsel bir fikir ileri sürmekten kaçınırken, yukarıdaki açıklamalara dayanarak 'nomad'ın ifadesinin eksik kalmasından ötürü, 'nomadic pastoralism' ya da 'pastoral nomadism' gibi ifadelerin birleştirildiğini (Marx 1977: 343; Zvelebil 1980: 252-254; Lindner 1982: 697, 700), hatta bazen 'semi-nomad' gibi sonradan yakıştırılmalar yaptıklarını da belirtmek isteriz. Bu 'semi-nomad' ifadesi, maalesef Türkçede 'yarı-göçebe' gibi bir kavramın türemesine de neden olmuştur.

Bazı bölgelerde göçer olarak adlandırdığımız topluluklardan bir kısmı hem yaylak hem de kışlaklarında meskenler yapmışlardır. Ancak özellikle yaylakta bulunan meskenlerin kışlakta bulunanlarla kıyaslandığında daha iptidai olduğu anlaşılmaktadır. Talip Yücel, 'pak' ismi verilen bu iptidai meskenlerin bir taş yığınının farksız duvarların üzerine tahta çakılmış veya çadır bezi gerilmiş, zemini toprak olan kulübelere ibaret olduğunu ve yanı başlarında duvarları taşla örülü ağullar bulunduğunu belirtir (Yücel 1995: 454) (Resim 4).

Yaylaklarında ve kışlaklarında iptidai bile olsa, devamlı meskenleri bulunan bu grupların, hem yaylak hem de kışlaklarında küçük çapta da olsa ziraatle uğraştıkları, en azından mevsime bağlı meyve, sebze yetiştirdikleri bilinmektedir (Halaçoğlu 1988: 4). Üstelik küçük çaplı çiftliğin yanında yerleşiklerin pazar yerlerine yakın durarak ya da uğrayarak hem hayvanlarını, hem de tarım toplumlarının yetiştirmediği bazı meyveleri ticarî olarak değerlendiriyorlardı (Lindner 1982: 696). Bu yaşam tarzını Batılı araştırmacılar 'agro-pastoralizm' olarak nitelendirmektedirler. Çok geniş coğrafyada, Toroslar'dan Tanrı Dağları'na kadar ana geçim kaynağı hayvancılık olan Türk topluluklarında da bu tip ziraî faaliyetler yapıldığı görülür. Akdeniz bölgesinde yaylaya önce kadınlar çıkarken erkekler pamuk, yer fıstığı ve susam hasadından sonra onlara katılır. Kırgızistan'da ise Narın, Issık göl gibi tarım arazilerine yakın yerlerde yaylaya önce erkekler çıkmakta kadınlar ve çocuklar onlara okulların yaz tatiline girmesiyle beraber katılmaktadırlar.

Bu yaşam şekli de yine baştan beri ifade ettiğimiz gibi, belirli iki coğrafya arasındaki bir seyyariyeti ifade etmektedir. Agro-pastoralizm olarak kabul edilebilecek olan bu hayat tarzı için **yaylacılık** yanında Türkçe bir kavram üretmek gerekirse bunu 'yarı göçebe'lik ile değil 'yarı göçer'lik ile açıklamamız daha doğru olacaktır. Çünkü burada da belirli iki coğrafya arasında gidiş – gelişler söz konusudur,

göçerlerin yanlarında taşımadıkları tek unsur: yurdlarıdır. Üstelik bu sürecin bir sonraki aşaması yerleşiklik olarak karşımıza çıkacaktır.

Gerçekten de mevsime bağlı olarak yer değiştiren Türkleri sadece “nomad” kavramlaştırmasıyla açıklamak çok önemli bir eksikliği daha beraberinde getirmektedir. Hayvan üslubu olarak bilinen sanat ifadesi, sadece Avrasya bozkırlarında yaşayan toplulukların sanatına atfen kullanılır ve binlerce yıllık bir süreçte şekillenmiştir. Yaylak – kışlak arasında gidip gelirken gözlenen vahşi hayvanların birbirleriyle ilişkileri (özellikle etçiller ile otçulların mücadeleleri) o denli gerçekçi bir üslupta işlenmiştir ki, birbirlerine dolanmış hayvanlar, geriye dönük baş, ölümü sembolize eden arka bacakların havaya dönerken vücuda ~ ya da $\cap$ şeklinde bir kıvrım vermesi, v.s. sadece Türklere görülen ünik bir sanat anlayışını doğurmuştur (**Resim 5, 6**). Nomad olarak ifade edilen ne Bedevilerde, ne diğer kuzey Afrika halklarında, ne de Çingelerde bu tip bir sanat anlayışı görmemiz mümkün değildir. Hatta İran ve Anadolu coğrafyasında konar-göçer hayat tarzını benimsemiş ancak Türk olmayan unsurlarda da bu tip bir sanatsal ifadeye rastlamamız mümkün değildir.

Aslında erken dönem Türk kültürünü açıklamak için Kafesoğlu kaynaklık edebilir: Kafesoğlu İslâm öncesi Türklerden “eski Türkler” olarak bahsetmeyi tercih etmiş görünmektedir (Kafesoğlu 1987: XIII-XXVIII). Yine Kafesoğlu 'göç' kelimesinden üretilmiş 'göçebe kültür' (*nomadic culture*) ifadesinin yanlış olduğunu belirttiği gibi bunu ayrıntılarıyla da açıklamıştır (Kafesoğlu 1987: 2-3).

4. Selçuklu-Osmanlı Bağlamında Edebî ve Resmî Kaynaklarda Göç Terimine Bağlı Kullanımlar

Osmanlıların hatta Selçukluların bünyelerinde barındırdığı ve yaylak-kışlak arasında hareket eden bu topluluklar için ne tür bir ifade kullandıklarını incelememizin yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Göçer-evli bu hayat tarzı Türkler arasında her yıl tekrarlanan bir gerçek olup, daha 13. yy.da bile Mevlânâ'nın dizelerinde “Bahar geldi bütün Türkler yaylaya yöneldiler; Çünkü kışlaktan yaylaya göç vaktidir” şeklinde ifadesini bulmuştur (Şerefeddin 1934:134). Yine Celâleddin Rumî'ye ait bir rubaî'de, göç merkezli yaşamın güzelliğine değinilir (Can 2001: 1601 no'lu Rubai):

Her gün bir menzilden, bir yerden kalkmak. Her gün bir konak yerini bırakmak, bir yerde kalmamak, akarsu gibi hep koşup gitmek, bir yerde donmamak ne güzel şeydir. Düñki gün geçip gitti, düñe ait söz de düñ gibi geçip gitti bugün yepyeni bir söz söylemek gerek. ⁶

⁶ Mevlana ile ilgili kaynakların bulunmasına yardımcı olan Gürol Pehlivan'a teşekkür ederiz.

17.yüzyılda belki de en önemli aşık-edebiyatı temsilcilerinden Karacaoğlan da, göç ile ilgili kavramdan türetilmiş kelimler kullanırken, 'konmak' ve 'göçmek' terimlerini tercih etmiştir. Karacaoğlan, "Bana kara diyen Dilber" adlı şiirinin 9. kıtasında şöyle seslenecektir dilberine: "Ellerde *konup göçerler/Lale sümbül biçerler/Ağalar beyler içerler/ Kahve de kara değil mi*" (Sakaoğlu 2004: 450).

Göçmek, sadece geniş halk kitlelerinin değil aynı zamanda yönetici zümrenin de hayatının bir parçası idi. Selçuklu sultanları da kış aylarını Antalya ve çevresi gibi sıcak yerlerde geçirirken, yazları ise bazen Konya bazen de Kayseri'de geçirmekte idiler (Oral 1953: 516; Öngül 2001: 62, 63, 72) Sultan İzzeddin Keykâvus 1215-16 yılında, Sinop'un fethinden dönüşünden sonra kışı Konya'da geçirmiş ve yaz gelince Kayseri'ye gitmiştir. Sultan burada günlerini eğlenerek, çevgân oynayarak ve avlanarak, geçirmiştir. Kış geldiğinde ise kışı geçirmek üzere Antalya'ya gidip, kış sonuna kadar orada kalmış (Öngül 2001: 50; Öztürk 1996: 182, 191; Redford 1993), yaz gelince tekrar Kayseri'ye dönmüştü (Öztürk 1996: 191). Alâaddin Keykubâd da yaz aylarında Hicrî 1224-26 yıllarında Kayseri civarında yaptırdığı Kubâdiye⁷ sarayında kalmakta idi (Öngül 2001: 72).

Bilindiği üzere Aydınoğulları, yazın sıcak zamanlarında, nispeten daha serin olan Bozdağ'da yaylağa çıkmaktadırlar. Aydınoğlu Mehmed Bey, 14. yüzyılın meşhur gezgini İbn Battuta'yı Bozdağ'daki yazlığında misafir etmiş ve bir müddet burada beraber kaldıktan sonra Birgi'deki kışlık saraya inmişlerdi (Baykara 1990: 12).

Osmanlı sultanları da aynı şekilde 'gül ve kiraz mevsimi', 'kiraz ayı' gibi isimlerle anılan yaz ayları geldiğinde büyük bir merasimle Topkapı Sarayı'ndan çıkarak Tersane Sarayı, Kâğıdhâne, Beşiktaş ve Karaağaç Bahçesi gibi yazlık mahallere göçmekte idiler. Osmanlı sultanının göçü, devlet erkânı için de bir izin olarak algılanmakta ve "padişah kande ise bendeleri anda olur" düsturu gereğince onlar da yazlık saraylarına göçmekte idiler (Telci 1999).

Eserini 15. yüzyıl sonlarında kaleme alan ancak kullandığı kaynaklar bakımından erken Osmanlı dönemine ilişkin içerdiği bilgiler bakımından da son derecede önemli bir kaynak Aşıkpaşa-zâde, Menemen ovasında kışlayan bir grup Saruhan yürüğünü 'göçer' ve 'göçer evli' ifadeleriyle şu ifadelerle "Anı beyan ederim ki Saruhan İlinin *göçer halkı vardı "Menemen ova"sında kışlardı ve ol iklimde tuz yasağı vardı. Onlar ol yasağı kabul etmezdi. Bayezid Han'a bildirdiler oğlu Ertuğrul'a haber gönderdi o *göçer evleri* önat zapt ile yarar kullarına ismarlayasın Filibe yöresine gönderesin. Ertuğrul dahi atasının sözünü kabul etti ol *göçer evleri* Filibe yöresine gönderdi."*anmaktadır (Aşıkpaşazâde 1332: 74). Keza aynı ifade biçimini Oruç Bey'de de görürüz, eserinin birkaç yerinde de "bu Oğuz taifesi *göçkücü Yörükler* idi" ifadesine yer verir (Babinger 1825: 24, 81). Bolu Sancağı

⁷ Z. Oral, çalışmasında Beyşehir civarındaki Kubâdâbâd ile Kayseri civarındaki Kubâdiye'nin birbirine karıştırıldığını ifade etmektedir Oral (1953: 202-205).

Türkmenleri arasında bir cemaatin adı da **Göçerliyan** cemaatidir (Bostan 2000: 63). Osmanlı dönemi kanunnâmelerinde Yörükler için 'Göçer halk' terimi de kullanılmaktadır: "...Yörük taifesi **göçer halkıdır**" (Çelik 2000: 86). Bu ifadeler Osmanlı tarih yazım geleneğinin en erken örneklerinin, yaylak-kışlak arasındaki mevsime bağlı hareketliliği tanımlama biçiminin aslında çok açık örneklerindedir.

Osmanlı kaynaklarının kullandıkları bu *göçer* ifadesinin tıpkı kullanılmasını Osmanlı Tahrir Defterlerinde de görmek mümkündür. Aşıkpaşa-Zâde ile yakın tarihlerde tanzim edilmiş olan 1478 tarihli Mufassal Aydın Sancağı defterinde, Ayasuluğ şehrinde kayıtlı olan Yörük nüfusu; 69 hâne ve 16 mücerretten oluşup tahmini 361 kişidir. Bu grup içerisinde 43 hâne tam da bizim yukarıda ifade ettiğimiz kavramla 'göçer' olarak belirtilmiştir (BOA TD, Nr. 8: 697). Öyle anlaşılıyor ki bu Yörükler şehir civarında yaşamakta, ancak henüz tam olarak şehre entegre olamamışlardır; bir şekilde yaylak-kışlak arasında mevsimlik hayat tarzını sürdürmektedirler. Kışları şehirde yaşarken yaz aylarında ise daha yükseklere göçmektedirler. Bu hayat tarzı o kadar belirgin olmalıdır ki, Osmanlı Tahrir görevlisi bu grubu deftere böylece kaydetmiştir. 1478 tarihinde durum böyle olmakla beraber yaklaşık on yıl sonra 1486 tarihinde, bu Yörük cemâatinin sayısı daha da artarak 88 hâne ve 18 mücerrede yükselmiştir (BOA, MAD. Nr. 585:19). Bu nüfus artışını hayat tarzının değişmesiyle açıklıyoruz. Nitekim Yörük cemâatin bu tarihteki tahmini nüfusu 458 kişidir. Burada asıl önemli nokta, bir önceki Tahrirde *göçerler* 43 hâne olarak belirtilmişken, bu Tahrirde sayılarının 10'a düşmesidir. Nüfus artışını da dikkate aldığımızda, 1478 senesinde hane ve mücerred toplam 85 neferin %50'si geleneksel göçer hayatı devam ettirirken, yaklaşık on yıl sonra yerleşiklerin nüfuslarında ciddi artış meydana gelerek, hâne ve mücerred olarak toplam 106 nefere yükselmişlerdir. Göçerlerin oranı ise % 9,43'tür. Bu da muntıkada on yıl içerisinde, göçerlikten yerleşikliğe geçişin oranını göstermesi açısından son derecede önemlidir.

Gerek vergi muafiyeti gerekse şehrin sağladığı diğer ekonomik imkânlar sebebiyle Ayasuluğ çevrede yaşayan bazı Yörük gruplarını da yanına çekmiştir. 'Cemaat-i müteferrika' başlığı altında anılan bu Yörük teşekkülün hayvancılık yaptığına dair bir açıklama da 1478 tarihli defterde şu şekilde yer almaktadır: *Cemâ'at-i yörükân ki defter-i atikde bâc evi kayd olunmuşdur. Ayasuluğ nâhiyesinde olurlar Sancak beğinin has evleridir* (BOA TD Nr. 8: 697). Burada kullanılan *bac evi* ifadesi, 36 koyundan az koyunu bulunup, bunun karşılığında da 33'er akça vergi verenler için kullanılan bir ifadedir (BOA TD Nr. 270: 1).

Yine bu erken dönemlerde kullanılan bir başka ifade bugün de kullandığımız 'konar-göçer' ifadesinin daha mantıklı şekli olan 'göçer-konar' terimidir (Sahillioğlu 2002: 167).⁸ Keza bu ifade biçimini güney bölgelerdeki Yörüklerin gündelik

⁸ 2 Şubat 1545 Pazar tarihli Bağdat Beylerbeyine yazılan hükümde, şehrin haricinde bulunan

hayatlarını ele aldığı meşhur eserinde Ali Rıza Yalman (Yalkın) da kullanmaktadır. O, Yağdağ bucağında bulunan Koyuncu, Kocahasanlı, Koçaç, Kemikli ve Köserelli oymaklarını 'göçer-konar' olarak nitelemektedir (Yalkın 1977:120)

19. yüzyılın sonuna geldiğimizde karşımızda, yukarıda bahsettiğimiz kavramları kullanan başka bir kaynak daha çıkmaktadır. *Kamus-ı Türki*'de (1317: 1191); 'göçer' kavramı için; "nakl-i mekân eden, bir yerde durmayan, bedevî, yörük; göçen, göçgün" ifadeleri kullanılırken 'göçebe' kavramı içinse (1317: 1191)'de "bir yerde sakin olmayıp, çadırla konar göçer olan kavim, adam" ifadeleri kullanılmıştır Aynı sözlük Çingeneler için "Hindistan'dan çıkmış göçebe bir kavmin ismidir" (*Kamus-ı Türki* 1317: 517) gibi bir açıklama yaparken, Bedevîler için de "çölde hayme ile konup göçerek yaşayan halk" (*Kamus-ı Türki* 1317: 284) açıklamasını uygun bulmuştur.

Görüldüğü üzere kavramlar arasındaki karmaşa en azından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanımımıza girmiş olmalıdır. **Göçmek** olgusu hakkında kullanılan farklı kavramlar sanırsız dikkatsizlikten kaynaklanmalıdır. Farklı anlamlar yüklenebilecek olan ya da tarihsel olarak bir karşılığı bulunmayan kavramların, Türk sosyal hayatının en azından bir yönünü ifade etmek konusunda bu kadar dikkatsizce kullanımının yaygınlaşması da bir hayli ilginçtir.

Burada özenle tekrarlanması gereken konu, Türk kültüründe var olan **göçerliğin** sosyo-ekonomik ihtiyaçlar dolayısıyla ve mevsime bağlı olarak, belli güzergâhlar çerçevesinde geliştiği, buna karşın, göçebe toplumlarda böylesine belirgin şartların ve güzergâhların olmadığıdır.

5. Sonuç

Türklerin yerleşiklik öncesi hayat tarzları **göçerlik** ya da **göçer-konarlık** kavramı içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile bilimsel çalışmalarda göç eden Türk boyları için kullanılan **göçebe** teriminin kullanılmasının terminolojik bir takım eksiklikler hatta yanlışlıklar içerdiğini; bu kelimenin yerine 'göçer' ya da 'göçer-konar' terimlerinin tercih edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Başka bir deyişle, mevsime bağlı olarak gerçekleştirilen ve belli iki bölge (belli bir yaylak ve belli bir kışlak) arasında gidip gelen toplulukların bağlı buldukları kültür **göçebe kültür** değil, **göçer kültür**dür ve bu insanlar göçebe değil göçer ya da göçer-konardır.

Resim Listesi

Resim 1. Moğolistan'daki Darhad vadisinde (Hovsgol'un batı kıyısı) gerçekleştirilen ve tüm bir boyun katıldığı yaylaya çıkış. (Hodges 2003: 116)

Resim 2 a-b. Türklere ve Tureglerde kullanılan yurtların dışarıdan ve içeriden görüntüleri. (Soldaki yurt Song göl – Kırgızistan; sağdaki ise Gandafabao, Burkina Faso). (Yılmaz Arşivi; Beckwith-Fisher 1998: 91)

Resim 3. Kadınların takılan; solda İskitlere ait bir kurgandan günümüze ulaşabilmiş bayan süsleri, Tolstoya Mogila, Dinyeper – Ukrayna ve sağda Kel Nagourou, Nijerya'daki Tuareg kızları. (Diyarbakırlı Arşivi ve Beckwith-Fisher 1998: 87)

Resim 4. Pak olması muhtemel ağıllar. Sol taraftaki ağıl, Bomova – İzmir'de bulunmaktadır. Sağ taraftaki ağıl ise Koçkor – Kırgızistan'dadır. Koçkor, iklim olarak mikroklima özellikleri gösterir. Bu yüzden yaylakları Tann dağlarının daha yukarı kesimlerinde yer alır. Yöre insanları da buraların eskiden yaylaya çıkmadan önceki ara duraklar olarak kullanıldığını belirtmektedirler. Her iki ağılın da (Kırgızistan'da buralara 'saray' denmektedir) yanında bulunan gayet iptidai evler buraların sadece hayvanlarla ilgilendiğini göstermesi açısından önemlidir. (Telci Arşivi ve Yılmaz Arşivi)

Resim 5. Sol tarafta, Pazırık II. kurgandan çıkarılmış ahşap bir aplik (Gorno -Altay – Rusya Federasyonu, Diyarbekirti Arşivi); Sağ tarafta Issık kurganından çıkarılmış bir figürün elbise apliklerinden biri. (Alma Atı – Kazakistan; Diyarbekirti Arşivi)

Resim 6. MÖ. 8. yüzyıla tarihlendirilen Arjan kurganından çıkarılan göçerlerin şekillendirdiği hayvan figürleri. (Edwards 2003: 44, 52)

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA, İstanbul)

D.BŞM. Nr. 197, 217.
TD. Nr. 8, 270.
MAD. Nr. 585.
D.CRD. Nr. 39903.

II. Araştırma ve İncelemeler

- AKA İ. (2003) Anadolu'dan İran'a Göçler, *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002 Konya, Ankara, 57-63.
- ARMAĞAN L. (1999) Osmanlı Devleti'nde Konar Göçerler, *Osmanlı*, Cilt IV, Ankara, 142-150.
- ATASOY N. (2002) *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları*, İstanbul.
- BABINGER F. (1825) *Die Frühosmanischen Jahrbücher Des Urudsch*, Hannover.
- BATES D. G. (1971) Güneydoğu Anadolu'da Göçebe Yörük Yerleşmeleri Üzerine Bir Çalışma, *Türkiye, Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, İstanbul, 245-292.
- BAYKARA T. (1987) *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara.
- BAYKARA T. (1990), *Aydınoğlu Gazi Umur Bey*, Ankara.
- BAYKARA T. (2001) *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara.
- BECKER C. J. (2006) *Amazing Arts in Morocco: Women Shaping Berber Identity*, Texas, USA.
- BECKWITH C. – FISHER A. (1998) Brides of the Sahara, *National Geographic*, 193/2, 80-91.
- BEŞİRLİ M. (2003) XIX. Yüzyılın Başlarında Doğru Tokat Voyvodalığı'na Bağlı Bazı Türkmen Kabilelerin Sorunları, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXVII-2, 289-307.
- BİLGİLİ A. S. (2000) Tarsus Türkmenleri (Varsaklar), *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 9-49.
- BOSTAN H (2000) XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Sahil Sancaklarında Türkmenler, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 51-69.
- BOZKUŞ M. (1998) Türklerin İslâmiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1.
- BULDUK Ü. (1997) İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXX, Sayı 1-2, 37-52.
- BULDUK Ü. (2000) Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus, 71-82.
- BULDUK Ü. (2008) Sosyal Yaşayış, Konar Göçerlik ve Etnisite, *Uyan Türkiyem, II. Yörük Türkmen Büyük Kurultayı ve Bilim Şenliği*, 3-4 Mayıs 2008 Ankara, Ankara, 216-223.
- CAN Ş. (2001) *Hız. Mevlana'nın Rubâileri*, Ankara.
- ÇELİK Ş. (2000) XVI. Yüzyılda İçel Yörükleri Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 83-101.
- Derleme Sözlüğü* (1993) Haz. Ö. A. AKSOY, A. BAYAZ vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DİYARBEKİRLİ N. (1972) *Hun Sanatı*, İstanbul.
- DİYARBEKİRLİ N. (1977) *İslamiyetten Önce Türk Sanatı: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru*, Ankara.

- DİYARBEKİRLİ N., O. ASLANAPA (1977) *Türk Tarihi*, Ankara.
- DOĞAN M. S. (2007) Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, *Anadolu'da Yörükler, Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler*, Ed. Hayati BEŞİRLİ, İbrahim ERDAL, Phoenix Yayınevi, Ankara, 133-148.
- EDWARDS M. (2003) Altın ustası Sibiryâ İskitleri, *National Geographic*, 26 (Haziran), 44-59.
- EMECEN F. (2000) Batı Anadolu'da Yörükler, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 113-120.
- ESİN E. (1985) *Türk Kültür Tarihinin İç Asya'daki Erken Safhaları*, Ankara.
- ERGİN M. (2000) *Orhun Abideleri*, İstanbul.
- EYÜBOĞLU İ. Z. (1988) *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul.
- GÖKBİLGİN T. (1957) *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul.
- GÜLSOY E. (2000) XVI. Yüzyılda Trablus-Şam ve Hama ve Humus Türkmenleri, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 121-124.
- GÜNDÜZ T. (1996) Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Raiyyete Dair, *Akademik Araştırmalar*, 1/3, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 84-87.
- GÜNDÜZ T. (1998) Kayseri'de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü, *II. Kayseri ve Çevresi Tarih Sempozyumu*, 16-17 Nisan 1998, Yay.Haz. Ali AKTAN-Ayhan ÖZTÜRK, Kayseri, 183-192.
- GÜNDÜZ T. (2002) Konar-Göçer, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, 161-163.
- GÜNDÜZ T. (2003) Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler, *60. İlim ve Fikir yılında Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Ankara, 358-366.
- GÜRBÜZ O. (1997) Türkiye'de Göçebe Mesken Örneği: Çadır, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 32, İstanbul, 185-195.
- HALAÇOĞLU Y. (1988) XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara.
- HALAÇOĞLU Y. (2009) *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar 1453-1650*, Ankara.
- HODGES G. (2003) Moğolistan Göçerleri, *National Geographic*, 30 (Ekim), 110-129.
- Kamus-ı Türki* (1317) Şemseddin Sami, Dersaadet.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991) Haz. A. B. ERCİLASUN, A. M. ALİYEV, A. ŞAYHULOV, E. Z. KAJIBEK, K. KONKOBAYUULU, B. YUSUF, C. GÖKLENOV, V. U. MAHPİR, A. ÇEÇENOV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU İ. (1987) *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara.
- KÖSE A. (2005) Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C.VII/2, 165-200.
- İBN BİBİ (1996) *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)* C.I, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara.
- İNAN A. (1991) Göçebe Türklerin destanlarının karakteri, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 202-205.
- İNAN A. (1991) Göçebe Türklerin destanlarında kahraman doğumları, ad almaları ve başka hususiyetleri, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 206-212.
- İNBAŞI M. (2000) Rumeli Yörükleri, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 145-182.
- KARADENİZ H. B. (2000) Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 183-193.
- KUTLU M. M. (2000) Göçerlerde Mekansal Düzenleme: Çadır-Ev İlişkisi, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 211-216.
- KUTLU M. M. (1987) *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Ankara.

- KÜRKÇÜOĞLU E. (1999) Kayıların Anadolu'ya Gelişi, *Osmanlı*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- LINDNER R. P. (1983) *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington.
- LINDNER R. P. (1982) What was a nomadic tribe, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 24, No.4 (October), 689-711.
- MARX E. (1977) The Ecology and Politics of Pastoral Nomadism in the Middle East, *The Nomadic Alternative*, Ed. Wolfgang WEISSLEDER, 79 (2), Chicago, 343-363.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED b. LÜTFULLAH (2001) *Camiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Yay. Haz. Ali ÖNGÜL, İzmir.
- ORAL Z. (1953) Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *TTK Belleten XVII(68)*, 501-517.
- ORHONLU Cengiz (1963) *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü 1691-1699*, İstanbul.
- ÖGEL B. (1991) *Türk Kültür Tarihi*, Ankara.
- REDFORD S. (1993) Thirteenth-Century Rum Seljuks Palaces and Imagery, *Ars Orientalis*, 23, 219-236.
- SAHİLLİOĞLU H. (2002) *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İstanbul.
- SAKAOĞLU S. (2004) *Karacaoğlan*, Ankara.
- SÜMER F (1952) 16. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XI, Sayı 1-4, 509-522.
- SÜMER F. (1994) *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara.
- SÜMER F. (1960) Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi, *Belleten*, XXIV (96), 567-594.
- ŞAHİN İ. (1982) Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamlar, *Türk Kültürü*, XX/227, 285-290.
- ŞAHİN İ. (1999) Göçebeler, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 132-141.
- ŞAHİN İ. (2006) *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul.
- M. ŞEREFEDDİN (1934) Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Cilt IV.
- TELCİ C. (1999) Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği: Göç-i Hümayun, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 491-514.
- Tevârih-i Al-i Osmandan Aşık Paşazâde Tarihi* (1332) Ali Bey Neşri, İstanbul.
- Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Haz. İsmet Zeki EYÜBOĞLU, İstanbul 1998.
- Türkçe Sözlük* (1998) Haz. İ. PARLATIR, N. GÖZAYDIN, H.ZÜLFİKAR, B. T. AKSU, S.TÜRKMEN, Y.YILMAZ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YALTKAYA M. Ş. (1934) Mevlânâda Türkçe Kelime ve Şiirler, *Türkiyat Mecmuası*, IV.
- YALMAN (YALKIN) A.R. (1977) *Cenupta Türkmen Oymakları*, Haz. Sabahat EMİR, Cilt I, Ankara.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983) Düzenleyen: Cem DİLÇİN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YÜCEL T (1995) Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XXXI/1-2, 447-469.
- ZVELEBİL M. (1980) The rise of the nomads in central Asia, *The Cambridge Encyclopedia of Archaeology*, New York – Cambridge, 252-256.

Anil Yılmaz

Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi. İslâm öncesi Türk sanatı ve arkeolojisi araştırma alanıdır.

Adres: Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Muradiye Yerleşkesi, Manisa.

Tel: +90 236 2412156

E-posta: yilmazanil@yahoo.com

Cahit Telci

Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim
Üyesi. Osmanlı dönemi sosyal ve ekonomik tarihtir.

Adres: Celal Bayar Üniversitesi, Fen edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Muradiye Yerleşkesi, Manisa.

Tel: +90 236 2412156

E-posta: ctelci35@gmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 17 Şubat 2010

Yayına kabul edildiği tarih: 9 Haziran 2010

E-yayın tarihi: 10 Temmuz 2010

Çıktı sayfa sayısı: 20

Kaynak sayısı: 81